

II. ЕКОНОМІЧНА, СОЦІАЛЬНА ТА ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 314.6 (477.51)

О.О. Афоніна

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті на основі аналізу статистичних матеріалів Чернігівського обласного управління статистики розглядаються соціальні та демографічні параметри розвитку домогосподарств регіону. Показано їх зміни протягом 2008-2016 рр. За вказаний період, кількість домогосподарств у Чернігівській області зменшилася, при цьому темпи скорочення мережі сільських домогосподарств були вищими за міські. Встановлено, що 59% домогосподарств Чернігівської області складаються з двох або однієї особи і тільки третина домогосподарств має у своєму складі дітей віком до 18 років. 3-поміж домогосподарств з дітьми лівову частку (89,3%) становлять однодітні домогосподарства. Як показують результати дослідження, підвищилася питома вага членів домогосподарств із загальною середньою та вищою освітою. Аналіз соціальних параметрів розвитку домогосподарств Чернігівської області свідчить, що більше ніж дві третини домогосподарств мають понаднормову житлову площу, а більше половини домогосподарств задоволені житловими умовами.

Ключові слова: домогосподарство, розмір домогосподарств, структура домогосподарств.

Постановка проблеми. Роль домогосподарства як важливої соціально-економічної суспільної системи не повинно зводитися лише до організації виробництва, самообслуговування та виконання господарсько-побутових робіт всередині власного домашнього господарства. Безумовно, однією з провідних функцій домогосподарств є репродуктивна функція. Адже у домашньому господарстві відбувається не лише відтворення носіїв робочої сили, які здатні виконувати будь-яку діяльність, а й формується особистість, якій притаманні власний світогляд, риси характеру, об'єктивне відношення до суспільних проблем. А отже, аналіз соціальних та демографічних характеристик функціонування домогосподарств є актуальним.

Формулювання мети. Метою дослідження є оцінка демографічних та соціальних показників розвитку домогосподарств на прикладі Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Домогосподарство – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках [1]. На початок 2016 р. на території Чернігівської області функціонувало 443,4 тис домогосподарств, з них 60,0% припадає на домогосподарства міської місцевості (у т.ч. 24,5% – домогосподарства великих міст, 35,5% – малих за людністю міських поселень), решта – домогосподарства сільської місцевості. Загальна чисельність населення у домогосподарствах Чернігівської області становила 1045,0 тис осіб, з них 675,3 тис осіб проживало у домогосподарствах міських поселень, 369,7 тис осіб у домогосподарствах сільської місцевості.

Останнім часом у Чернігівській області намітилася стійка тенденція зменшення кількості домогосподарств (рис. 1).

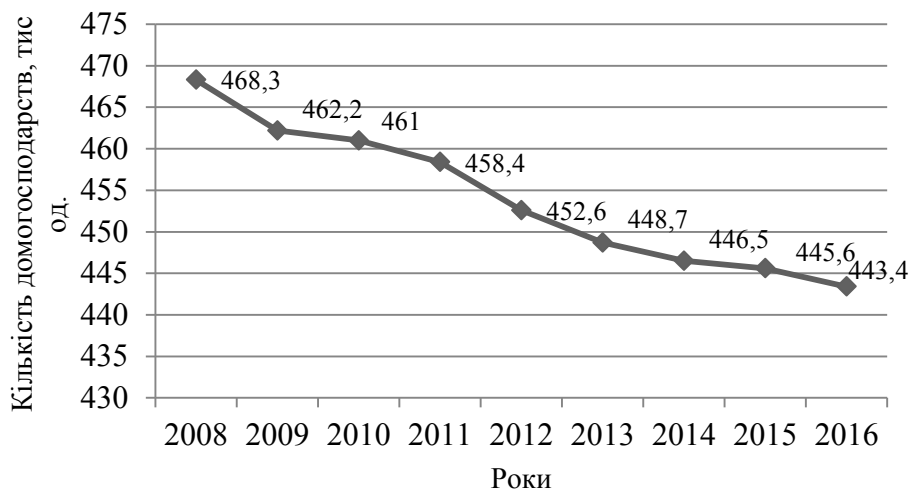

Рис. 1. Динаміка кількості домогосподарств Чернігівської області [2;3;4;5]

Як видно з рис. 1, загальна кількість домогосподарств у Чернігівській області зменшилась на 24,9 тис. одиниць або 5,3%. Скорочення кількості домогосподарств відбувається як у міських поселеннях так і у сільській місцевості. За період 2008-2016 рр. кількість домогосподарств у міських поселеннях зменшилась лише на 0,7%, у той час як у сільських поселеннях – на 11,5%. За досліджуваний період відбулися зміни у розподілі домогосподарств за типами поселень (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл домогосподарств Чернігівської області за типами поселень, % [2;3;4;5]

Домогосподарства за типами поселень	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Домогосподарства міських поселень	57,2	57,7	57,8	58,0	58,7	59,1	59,4	59,8	60,0
Домогосподарства сільських поселень	42,8	42,3	42,2	42,0	41,3	40,9	40,6	40,2	40,0

Як свідчать дані табл. 1, питома вага міських домогосподарств зросла на 2,8%, а частка сільських домогосподарств скоротилась на 2,8%. Такі зміни викликані дещо більшими демографічними втратами у домогосподарствах сільської місцевості на відміну від домогосподарств міських поселень.

Важливою узагальнюючою характеристикою домогосподарств є їх середній розмір. У Чернігівській області, як і в Україні середній розмір домогосподарств не досягає трьох осіб, що у свою чергу не сприяє простому режиму відтворення населення. Зменшення загальної кількості домогосподарств у Чернігівській області відбувається, одночасно, із скороченням їх середнього розміру. Так, з 2008 по 2016 рр. середній розмір домогосподарств скоротився з 2,37 осіб до 2,31 особи, при цьому у міських поселеннях – з 2,6 до 2,54, сільських – з 2,19

до 2,08. Невисокий середній розмір домогосподарств Чернігівської області обумовлений наявністю великої кількості домогосподарств, які складаються з однієї та двох осіб (рис. 2, рис.3).

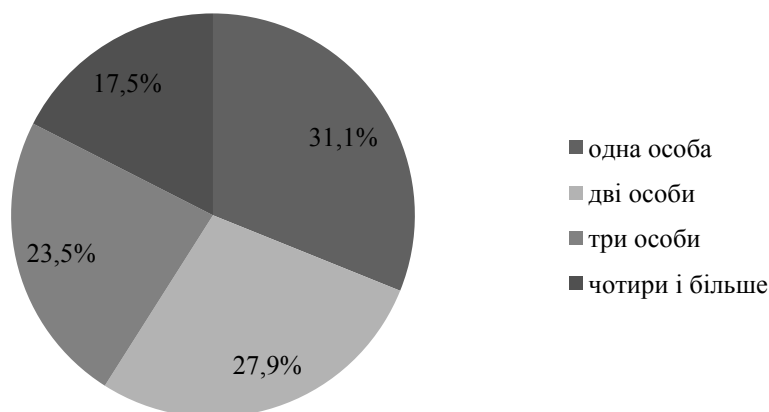

Рис. 2. Розподіл домогосподарств Чернігівської області за кількістю осіб в них у 2010 р. [4]

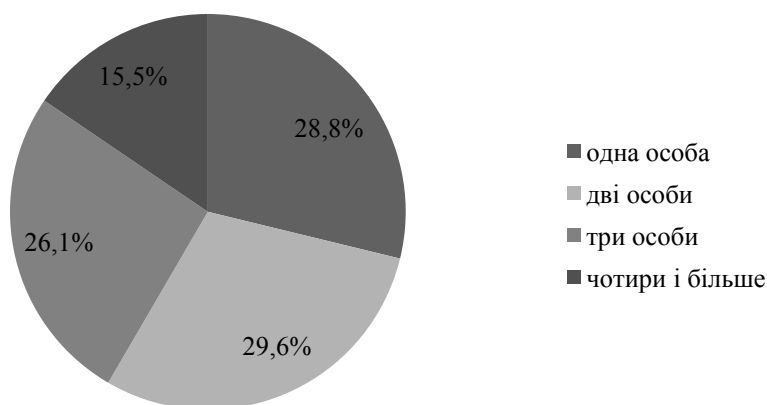

Рис. 3. Розподіл домогосподарств Чернігівської області за кількістю осіб в них у 2016 р. [3]

Частка домогосподарств, що складаються з однієї та двох осіб становить 58,4%. На домогосподарства з трьох осіб припадає 26,1%. Як правило, такі домогосподарства складаються з подружньої пари, яка має 1 дитину. Частка великих домогосподарств (4 і більше особи) є найменшою – 15,5%.

Результати дослідження показують, що за період 2010-2016 рр. кількість одноосібних домогосподарств та домогосподарств, що мають у своєму складі чотири і більше осіб скоротилась на 2,3% і 2,0% відповідно. Питома вага домогосподарств до яких належить дві та три особи дещо зросла (на 1,7% та 2,6% відповідно). Очевидно, це пов'язано з підвищенням шлюбної активності жителів регіону та появою дитини у сім'ї, що зумовило збільшення питомої ваги домогосподарств які складаються з двох та трьох осіб.

Важливим стимулюючим чинником розвитку домогосподарств Чернігівської області є наявність дітей в них. Від наявності дітей залежать основні кількісні та якісні параметри домогосподарств (середній розмір домогосподарств, віковий склад населення домогосподарств та ін.). Лише третина домогосподарств Чернігівської області має у своєму складі дітей віком до 18 років. Згідно з даними Головного управління статистики у Чернігівській області, у 2016 р. частка домогосподарств з неповнолітніми дітьми становила 33,8% усіх домогосподарств, тоді як у 2008 р. була дещо вищою (34,1%). Мала кількість домогосподарств з дітьми – результат сукупної дії низки чинників, серед яких демографічні процеси, зміна сімейних відносин та цінностей з орієнтацією на небажання мати дітей, соціально-економічні чинники.

Відбулися суттєві зміни у розподілі домогосподарств Чернігівської області за кількістю дітей у їх складі. Найпоширенішим типом сімейних домогосподарств з дітьми до 18 років є однодітні домогосподарства (рис.4).

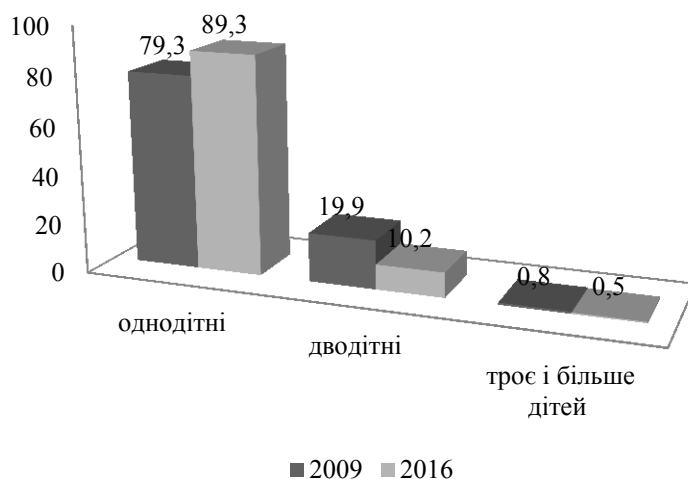

Рис. 4. Розподіл домогосподарств Чернігівської області за кількістю дітей в них, % [3;4]

Аналіз статистичних даних свідчить, що частка однодітних домогосподарств з року у рік зростає. Так, якщо у 2009 р. питома вага домогосподарств з однією дитиною становила 79,3% усіх домогосподарств з дітьми, то вже у 2016 р. збільшилася на 10,0% (відповідно 89,3%). Натомість частка сімейних домогосподарств з двома, трьома і більше дітьми зменшилась на 9,7% та 0,3% відповідно. Для Чернігівської області зменшення кількості багатодітних домогосподарств швидше норма, ніж виняток.

З-поміж домогосподарств з дітьми переважають, ті у складі яких проживають діти віком від 7 до 13 років, їх частка складає 43,0%. У той час питома вага домогосподарств, які мають дітей віком 16-17 років є найменшою і становить 1,7% відповідно. Порівняльний аналіз домогосподарств з дітьми різних вікових груп фіксує скорочення їх питомої ваги у загальній кількості домогосподарств, за виключенням домогосподарств, де проживають діти віком до 6 років. Щорічне зростання кількості народжень у Чернігівській області з 2008 р. зумовило збільшення частки домогосподарств, які виховують дітей віком до 6 років.

За період 2009-2016 рр. питома вага домогосподарств з дітьми відповідного віку зросла на 15,1%. Суттєво зменшилась частка домогосподарств з дітьми віком 16-17 років (на 10,9% за досліджуваний період). Це пов'язано із зменшенням загальної кількості дітей віком до 18 років, яке обумовлене тривалою тенденцією обмеження кількості дітей у сімейних домогосподарствах.

Негативних змін зазнають домогосподарства Чернігівської області у складі яких є діти, але немає одного чи обох батьків. У 2016 р. кількість таких домогосподарств склала 32,5 тис. од. З 2009 по 2016 рр. питома вага подібного типу домогосподарств скоротилась на 3,0% і у 2016 р. становила 21,7%. Зменшення частки домогосподарств з дітьми де відсутні один чи обоє батьків пов'язане зі зменшенням кількості розлучень та урізноманітненням форм шлюбно-сімейних відносин.

Особливу категорію домогосподарств Чернігівської області складають бездітні домогосподарства. На початок 2016 р. їх кількість становила 293,3 тис. од. або 66,1% від загальної кількості домогосподарств області. За період 2008-2016 рр. вона зменшилась на 15,2 тис. од. або 5,2%. Поступове зменшення кількості бездітних домогосподарств пояснюється деяким зростанням рівня народжуваності в регіоні.

Освітній рівень населення Чернігівської області є важливою умовою економічного зростання від якого залежить матеріальний добробут домогосподарств регіону. Серед письменого населення широко представлені групи осіб із середньою та вищою освітою. Так, за даними 2016 р. частка членів домогосподарств із загальною середньою освітою становила 46,5%, у тому числі у 23,1% населення Чернігівської області загальна середня освіта доповнюється професійно-технічною. Питома вага населення з вищою освітою з 2010 по 2016 рр. збільшилась на 7,0% і склала 41,9%. Це пов'язано з тим, що освіта, і у тому числі вища освіта дає людині знання, уміння і навички і має певну соціальну цінність.

Реалізація найважливіших функцій домогосподарств, пов'язаних з вихованням дітей, організацією побуту і відпочинку залежить від умов проживання. Левова частка домогосподарств Чернігівської області (95,6%) мають індивідуальний будинок або окрему квартиру. Крім того, 3,6% домогосподарств мешкає у гуртожитках. За період 2010-2016 рр. їх частка збільшилась на 2,2%. Головною причиною збільшення кількості домогосподарств, що перебувають у гуртожитках є збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, які залишили свої домівки внаслідок ведення бойових дій на території Донецької і Луганської областей та окупації АР Крим.

За правом власності на житло домогосподарства Чернігівської області розподілились наступним чином: 97,6% домогосподарств знаходяться у приватній власності, 1,0% – у державному житлі, 0,9% – наймають житло у фізичних осіб, 0,5% – у відомчому житлі. Більшість домогосподарств Чернігівської області (37,0%) має двокімнатне житло, приблизно третина домогосподарств (32,3%) проживає у трьох кімнатах, 18,3% – у чотирьох і більше кімнатах, 12,4% – у одній кімнаті [3].

Середній розмір житлової площі на одну особу у домогосподарствах Чернігівської області становить $28,8\text{м}^2$ (за норми $13,65\text{м}^2$ на одну особу). За показником середнього розміру загальної житлової площі, домогосподарства сільської місцевості значно випереджають домогосподарства міських поселень. Аналіз розподілу домогосподарств за розмірами житлової площі свідчить про те, що 4,9% домогосподарств мають площу до $7,5\text{м}^2$ на одну особу, 4,2% домогосподарств – від $7,5$ до 9м^2 , 21,1% домогосподарств від $9,1$ до $13,65\text{м}^2$. Понаднормову площу житла мають 69,8% домогосподарств Чернігівської області. Вищий за середній, показник розміру житлової площі у домогосподарствах регіону обумовлений особливостями перебігу демографічних процесів.

Одним з важливих параметрів характеристики житла домогосподарств є дата його будівництва. За даними Головного управління статистики у Чернігівській області, у 2016 р. майже половина домогосподарств (48,0%) володіє житлом, яке було введено в експлуатацію у 60-70-х роках ХХ ст. У житлі збудованому до початку 60-х рр. ХХ ст. проживає 22,4% домогосподарств. Натомість лише 12,2% домогосподарств мешкає у новому житлі введеному в експлуатацію починаючи з 90-х рр. ХХ ст. [3].

Обладнання житла елементами благоустрою є важливою якісною характеристикою домогосподарств Чернігівської області, від наявності яких залежить рівень задоволення населення умовами проживання. У 2016 р. житло 76,2% домогосподарств Чернігівської області були обладнані центральним опаленням або індивідуальною системою опалення. Централізоване газопостачання має 79,6% домогосподарств, 15,1% – користується балонним газом. Системами водопостачання та водовідведення обладнано 75,2% і 74,8% домогосподарств відповідно, гарячим водопостачанням забезпечено менше половини (43,1%) домогосподарств регіону. Порівняно з 2010 р. частка домогосподарств, що мають гаряче водопостачання збільшилась вдвічі, обладнаних індивідуальною системою опалення на 11,6%, системами водопостачання та водовідведення – на 15,1% та 14,7% відповідно.

Свідченням високого рівня благоустрою домогосподарств є ступінь задоволення їх мешканців своїми житловими умовами. За результатами опитування 57,7% домогосподарств Чернігівської області задоволені та дуже задоволені своїми житловими умовами. Крім того, майже кожне п'яте домогосподарство (18,2%) незадоволене або дуже незадоволене своїми житловими умовами. Нестача життєвого простору, відсутність житла та складні житлові умови можуть викликати напруженість у відносинах між членами сім'ї та виступають стримуючим фактором у бажанні мати дітей, що у свою чергу впливає на розміри домогосподарств.

Висновки. Аналіз соціально-демографічних параметрів функціонування домогосподарств Чернігівської області дає можливість сформулювати наступні висновки:

1. За період 2008-2016 рр. загальна кількість домогосподарств у Чернігівській області зменшилась на 24,9 тис одиниць або 5,3%. Відбулися зміни у їх розподілі за типами поселень (частка міських домогосподарств зросла, натомість сільських скоротилась).

2. Середній розмір домогосподарств у Чернігівській області менше трьох осіб, що не сприяє простому режиму відтворення населення і наслідком цього є порівняно низька частка домогосподарств з дітьми.

3. Домогосподарства Чернігівської області характеризуються високим рівнем освіченості їх членів (46,5% мають загальну середню освіту, 41,9% – вищу освіту).

4. Важливим критерієм аналізу домогосподарств є житлові умови та ступінь задоволення ними мешканців. Понаднормову площу житла мають 69,8% домогосподарств, крім того 57,7% домогосподарств Чернігівської області задоволені та дуже задоволені своїми житловими умовами.

Література

1. Про сільськогосподарський перепис. Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/main/575-17>. 2. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році: статистичний збірник / [відп. за випуск І.І. Осипова]. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 87с. 3. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році: статистичний збірник / [відп. за випуск І.І. Осипова]. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 87с. 4. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств Чернігівської області у 2011 році: статистичний збірник / [за ред. Д.І. Ашихміної]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2011. – 56 с. 5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств Чернігівської області у 2014 році: статистичний збірник / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2014. – 64 с.

Summary

О.О. Afonina. **Analysis of Socio-Demographic Parameters of Households Chernihiv Region.**

On the basis of statistical analysis of Chernihiv Statistics Department deals with social and demographic parameters of households in the region. Showing their changes during the years 2008-2016. During this period, the number of households in the Chernihiv region decreased, while the rate of reduction of the network of rural households were higher than the city. Found that 59% of households Chernihiv region consisting of two or one person and only one-third of households is composed of children under 18 years. Among households with children, the lion's share (89.3%) were one-child household. According to this report, increased the proportion of household members with secondary and higher education. Analysis of social parameters of households Chernihiv region shows that more than two thirds of households with overtime living space, and more than half of households satisfied with living conditions.

Keywords: household, household size, household structure.

УДК 911.3 : 32

Є.М. Бартош, С.С. Минець

ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК СЕПАРАТИСТСЬКИХ РУХІВ В УКРАЇНІ

У статті пропонується класифікація, типологія та просторово-картографічний аналіз географічних чинників розвитку сепаратизму, механізм прогнозування його темпів та інтенсивності.

Ключові слова: сепаратизм, географічні чинники, класифікація, картографічне прогнозування.